

Niko
Prijatelj

Spoštovani tovariš urednik

Ko sem dobil Vaše prijazno vabilo, naj se pridružim javnemu razmišljanju o poteh univerze, ki ga nameravate objavljati v svoji reviji pod naslovom *Prispevki za prihodnost univerze*, sem se najprej spomnil na podobno vabilo, ki mi ga je poslala Vaša revija pred šestnajstimi leti. Zato je bil moj prvi odziv kajpada ta, da se najprej ovem, zakaj in počemú smo o univerzi premišljali takrat. Res, šlo je za Vašo anketo s naslovom *Temeljna vprašanja slovenske univerze ob njeni petdesetletnici*. Tistikrat sem tožil, da nima univerza domala nikakršnega vpliva na družbo, in se hkrati jezil nad njeno »vzorno« trpnostjo, s katero sprejema vsakršne posege družbe v njene lastne zadeve. In vendar je moralo biti takrat le nekaj vedrine v našem duhovnem ozračju, sicer ne bi bil zapisal tako, kot sem. Da je namreč na potezi univerza, ki mora premagati svojo že tradicionalno trpnost in razgrniti pred družbo tak osnutek svoje interne strukture in eksterne funkcionalne povezave, ki bo optimalno ustrezal njenemu projektu, upoštevajoč hkrati vse realne nacionalne možnosti in interese. Tako nekako sem pisal o slovenski univerzi pred šestnajstimi leti. Nezadovoljno, toda z upanjem v bližnjo prihodnost. In kaj naj rečem danes?

Nezadovoljstvo je vsekakor ostalo. Vpliv univerze na družbo je kvečjemu manjši, medtem ko zadobiva njena trpnost nasproti vedno hujšim posegom družbe, ali točneje, predstavnikov oblasti v njene lastne zadeve že kar podobo nasladne vdanosti v usodo. Kolikor vem, pa univerza, kot *skupnost učiteljev in študentov*, doslej tudi še ni predložila v javno obravnavo nobenega lastnega osnutka, s katerim bi opredelila svojo vlogo v družbi. Potemtakem je bilo tudi upanje v bližnjo prihodnost prazno.

Ob tej ugotovitvi se zdi, da je mogoče napraviti le dvoje: ali skleniti to pisanje v tihem obupu ali pa poiskati razloge za novo upanje. Toda prvo je preveč lagodno in za drugo je moja fantazija prerevna. Poleg tega se mi je Vaše vabilo, naj razmišljam, ne o tem, kakšna naj bi univerza bila, marveč kar o njeni prihodnosti, nenadoma razkrilo kot prehud izziv za moje možnosti in zmožnosti. Tako kot vsaka javna ustanova je tudi univerza vpeta v družbo, katere del je. Zato odseva seveda tudi vse njene značilne lastnosti. Kakršna je družba, taka je tudi njena univerza. Zato bo tudi prihodnost univerze nujno taka, kakršna bo prihodnost družbe in nikakor ne obratno. Potemtakem pomeni razmišljati o prihodnosti naše družbe. To pa dela dandanes pri nas že toliko poklicanih in manj poklicanih, da prav res ne bi želel še povečati te zmede. Sicer pa tudi ne razpolagam z nobenimi stvarnimi podatki, ki so neogibno potrebni za kolikor toliko utemeljeno razmišljanje o prihodnosti. Zaradi vsega tega se v naslednjih vrsticah ne nameravam ubadati z *megleno prihodnostjo* marveč z *razvidno sedanostjo*. Ker pa tudi se-

danjost določa prihodnost, se bom tako vsaj posredno morda vendarle odzval Vašemu vabilu.

V kriznem stanju, in v takem danes nedvomno smo, je treba osrediniti vse svoje moči le na obrambo bistvenega. Bistvena pravica in dolžnost vsake univerze pa je od nekdanj bila in bo navkljub vsem reformnim posegom tudi ostala *ostvariti in spodbujati resnično znanstveno delo in vzgajati vrhunske strokovnjake za vsa področja človeške racionalne dejavnosti*. Ker sta znanost in strokovnost v sodobnem svetu izrazito internacionalna fenomena z osuplo dinamiko razvoja, se razume, da moramo pri stvarni oceni stanja in razvoja znanosti in strokovnosti znotraj nacionalnega okvira uporabljati le mednarodna merila. Samo v tem primeru nam namreč taka ocena lahko sploh kaj pove in samo v tej zvezi moremo utemeljeno govoriti, da znanstveno in strokovno napredujemo ali pa nazadujemo. Seveda je tudi dolžnost univerze — zares ne vidim, kdo naj bi sicer to storil namesto nje — da daje take ocene stanja in predlaga ukrepe, ki naj bi pospešili nadaljnji razvoj. Žal ne poznam nobenega javnega dokumenta, v katerem bi univerza celovito predstavila takšno oceno današnjega stanja naše znanosti in strokovnosti in nakazala realne perspektive razvoja obeh v neposredni prihodnosti. Toda, če je moja ocena sedanjega našega položaja pravilna — zelo bom vesel, če ni — potem se zdi, da moramo najprej in predvsem razrešiti tale problem: *kako zaustaviti ali pa vsaj zmanjšati nazadovanje? To je sicer skromna, vendar v danih okoliščinah komajda rešljiva naloga*.

Nikakor ni moj namen, da bi tukaj nadrobno raziskoval mnogotere vzroke, ki so nas pripeljali do tega, da moramo zdaj reševati to nezavidljivo nalogo. Vseeno pa želim opozoriti na nekaj dejstev, ki imajo vsaj po moji sodbi največ »zaslug« za to, da smo, kjer pač smo.

Najprej je treba seveda omeniti dejstvo, ki zadeva sploh vso družbo, da namreč *drsimo v revščino*. Objektivni pokazovalec tega dejstva je vztrajno upadanje osebnega in družbenega standarda, predvsem pa neustavljivo padanje vrednosti dinarja v mednarodni menjavi. Če je morebiti res, da revščina ne more povsem ustaviti umetniških stvaritev, kakor radi trdijo predvsem tisti, ki niso umetniki, potem kaj takega zagotovo ne velja niti za znanost niti za vzgojo vrhunskih strokovnjakov. Oboje zahteva posebno v sodobnem svetu nemajhna sredstva. Žal je tako, da ni znanja brez denarja, in ker je znanje mednarodna dobrina, so zanj potrebne tudi devize. Potemtakem nam že to prvo dejstvo, se pravi drsenje v revščino, v zadostni meri odkriva, zakaj so naše sedanje realne možnosti za uspešno delovanje univerze tako skromne.

Vendar denar še ni vse. Res je sicer potreben, nikakor pa še ne zadosten pogoj za dobro delovanje univerze. Za to je potrebno še marsikaj več. Tako je na primer tudi potrebno, da univerza v okviru najsplošnejših družbenih dogovorov tudi *upravlja samo sebe*. To med drugim pomeni, da skupnost učiteljev in študentov *samostojno določa* notranjo strukturo univerze, voli svoje predstojnike in sodelavce, ostvarja in usmerja znanstveno delo svojih raziskovalnih enot, skrbi za povezavo med temi enotami in spodbuja interdisciplinarne raziskave, zamišlja, usklajuje in po potrebi spreminja študijske programe, določa obliko študija in pogoje za preverjanje znanja ter *neposredno in enakopravno*

sodeluje z vsemi tistimi družbenimi ustanovami in organizacijami, iz katerih študentje na univerzo prihajajo oziroma v katere njeni diplomanti odhajajo. Razume se, da ima univerza s takimi samoupravnimi pravicami tudi dolžnost, da družbi, ki to njeno dejavnost financira, redno poroča o svojem delu, uspehih in neuspehih, družba pa ima seve pravico in dolžnost, da rezultate tega dela kritično ovrednoti.

Drugo dejstvo, ki po mojem mnenju pojasnjuje sedanji ubogi položaj univerze, je prav to, da *univerza ne upravlja same sebe*. Žal je to tudi komajda izvedljivo, kajti njena eksistenca je bolj prividna kot pa stvarna. Res je sicer, da obstaja rektorat univerze s svojimi pisarnami, pečati, komisijami in celo z rektorjem, toda univerze kot skupnosti učiteljev in študentov že dolgo ni več. Komaj se namreč še spominjam časov, ko so bile v navadi obletne skupščine univerze, na katerih so se zbrali vsi učitelji in predstavniki študentov. Na teh skupščinah je po poročilu rektorja stekla razprava, včasih tudi burna, o stvareh, ki sem jih omenil v prejšnjem odstavku, pa seveda tudi o vseh drugih, ki so zadevale življenje univerze. Tudi rektorja smo volili na skupščinah in praviloma so bili iz razprav povzeti tudi sklepi in dana priporočila za prihodnje delo. Ne trdim sicer, da je takole obletno zborovanje vseh univerzitetnih delavcev že zadosten pogoj za resničen obstoj univerze, vsekakor pa menim, da je neogibno potreben. Potemtakem univerza danes ni nič več *družbeni organizem* s posebnimi nalogami, marveč le še *krovno ime*, ki pokriva edine stvarno obstoječe in med seboj skorajda povsem neodvisne temeljne visokošolske organizacije združenega dela. Na kratko povedano, *univerza je atomizirana*.

Seveda pa tudi te temeljne visokošolske organizacije, na katere je univerza razpršena in ki so prevzele nase skrb za znanstveno delo in vzgojo vrhunskih strokovnjakov, *ne upravlja samih sebe*. Vsaka od njih je namreč zapletena v togo in okorno mrežo brezštevilnih interesnih skupnosti, svetov in komitejev, ki se kar naprej vtikajo v njeno strokovno delo, ga nezaupljivo nadzorujejo, neustrezno merijo in otežujejo z neživljenjskimi predpisi. Ker pa imajo te izrazito birokratske strukture seveda v svojih rokah tudi škarje in platno, je na dlani, čigava obvelja, kadar pride do nesoglasij med njimi in takole atomizirano univerzo. Namesto da bi torej univerza, ob polnem zaupanju družbe in z njenim pooblastilom — prav zares ne vem zakaj nima ne enega ne drugega — samoupravno koordinirala znanstveno in strokovno delo svojih enot, so zdaj te »osvobojene« enote lahek plen »zunanjih sil; te pogosto z argumentom moči uveljavljajo svoje zahteve, ki so brez moči argumentov.

To drugo dejstvo, pomanjkanje samoupravnosti univerze oziroma njenih enot, zadeva predvsem učitelje, saj jih ovira pri njihovem poklicnem delu in preprečuje vsakršno lastno pobudo. Toda, naj znova ponovim, univerza je nerazdružljiva skupnost učiteljev in študentov, ki mora, kakor pravi A. N. Whitehead, ohranjati zvezo med znanjem in slo po življenju, in sicer tako, da zedinja mladost in zrelost v ustvarjalnem naporu učenja. *Potemtakem je uspešnost univerze še kako odvisna tudi od tega, ali prihajajo mladi ljudje na univerzo pripravljeni za trdo delo učenja*. To pa seve pomeni, da je univerza usodno povezana s celotnim šolskim sistemom v družbi. Prav iz tega pa lahko brž posnamemo še

tretje dejstvo, ki je tudi vzrok sedanjih težav in upravičeno vzbuja skrbi za prihodnost univerze.

Če gledamo z vidika univerze, čeravno nisem prepričan, da je pogled z drugih gledišč kaj bistveno drugačen, je naš sedanji šolski sistem slab. Najprej mu moramo očitati, da navkljub proklamirani demokraciji ni ostvaril pogojev za vsaj približno enake možnosti izobrazbe vseh doraščajoči mladini. Ni težko uganiti, in statistični podatki to tudi res potrjujejo, da sta pri tem prizadeti predvsem kmečka in delavska mladina. Naravna posledica te neenakosti v možnosti izobrazbe je za univerzo seveda ta, da se njena študentska populacija ne napaja iz celotnega zaklada narodove zmogljivosti. V času in svetu izjemnega razvoja znanosti in tehnologije, v katerem moramo živeti, pa naj nam je to vseč ali ne, utegne biti tako brezskrbno ravnanje z narodovim potencialom usodno. Nadaljnji očitek, ki ga po mojem mnenju »zasluži« *sedanji šolski sistem, je njegova totalna pragmatičnost. Mladine ne vpisujemo več v šole, marveč v smeri, kajti ne zanima nas več, za kaj ima kdo veselje in sposobnosti, ampak le še kako ga bomo čimprej usposobili za točno določeno delo v družbi. Zato nimamo le nekaj vrst šol, ki bi ustrezale različnim interesom in sposobnostim mladih ljudi, pač pa množstvo različnih smeri, ki so strogo prirejene danes obstoječemu množstvu različnih poklicev, od katerih jih bo kdove koliko še obstajalo jutri. Programi teh smeri so natrpani z najraznovrstnejšimi potrebnimi in nepotrebnimi predmeti, večina od njih je seveda poklicno usmerjenih, ki količkaj vestnega učenca v petdnevnem delovnem tednu povsem okupirajo. Kljub temu pa je njegova prihodnost že ob vpisu v te smeri, se pravi pri štirinajstih letih, skorajda odločena, saj je zaradi te pretirane poklicne usmerjenosti prehod iz ene smeri v drugo povezan z mnogimi težavami. Še dosti hujša zadrega pa čaka abiturienta takega usmerjenega izobraževanja, če se bo odločil nadaljevati študij na univerzi. Za uspešen visokošolski študij določene stroke namreč ni toliko pomembna poprejšnja poklicna usmerjenost v to stroko kot pa poznavanje in razumevanje nekaterih temeljnih dejstev, iz katerih stroka izhaja in ki sodijo v področja fundamentalnih znanosti, in seveda v enaki meri tudi splošna razgledanost ter zadovoljivo znanje tujih jezikov. Prav to pa je najšibkejša plat našega srednjega poklicnega izobraževanja. Edina izjema v tem pogledu se zdi, da je tako imenovana naravoslovno-matematična smer, ki po svojem programu še najbolj spominja na nekdanjo gimnazijo. Zato je cenjena na univerzi, privlačna za prizadevnejše učence in seveda kamen spotike za zagrete pragmatike.*

Kadar takole premišljam o naših upih in zmotah, se mi vedno znova utrne misel, da je eden od pglavitnih vzrokov za težave, ki nas tarejo, tudi naša neomajna vera v magično moč besede. Ta vera je že dolgo v nas in bržčas je v tesni zvezi z našo neveselo zgodovino. »Beseda! Bajna moč, ki stari kaos si ločila v dan in noč, . . .« *je pel prelepo čar pesnik moje mladosti Oton Župančič. Ko smo zagledani v nesporni čar besede, smo torej sam dej besede že kar poistili z dejanjem, ki ga vleva ali opisuje. Še več! Radi celo verjamemo, da more ta beseda-dejanje, če se le dovolj navdušimo zanjo, zanesljivo preoblikovati svet po naših zamislih. Oboje pa je sevé huda zmeta. Najprej, moč besede ni v njenem deju, marveč v njeni potencialnosti, se pravi v možnosti razno-*

terega učinkovanja, med drugim tudi v tem, da *lahko* sproži dejanje. In naprej, četudi beseda dejanje sproži, dasi to nikakor ni nujno, še zdaleč ni rečeno, da bo to dejanje napravilo v svetu prav tisto spremembo, ki si jo *mi* želimo. Svet je namreč celotnost dejstev, nas uči L. Wittgenstein, in *prav vsa* ta dejstva določajo, kaj se zgodi in tudi kaj vse se ne zgodi. Nobenega dvoma pa ne more biti, da imamo v svetu poleg dejstva, ki je naše dejanje, opraviti še z množtvom drugih trdovratnih in neupogljivih dejstev, ki so kajpada povsem neodvisna od naših želja in besed. Mi pa živimo v veri, ali pa se vsaj tako delamo, da se besede, posebno če jih pogosto in dovolj slovesno ponavljamo, tako rekoč samodejno spremenijo v dejanja z zelenimi učinki. Seveda smo potem razočarani, ko se to ne zgodi, ker se dejstvom, ki so naša dejanja, kolikor sploh zares nastopijo, uspešno upirajo druga, od nas neodvisna dejstva, ki tudi sestavljajo svet. Toda posebno zanimiv je naš odziv na tak izid in reči je treba, da je nekolikanj nenavaden. Namesto da bi to razočaranje omajalo našo vero v magično moč besede, nam nasprotno zbuja *prezira do dejstev*. Na kratko povedano, naš odziv ni *einsteinski*, marveč je *héglovski*. Za to imamo seveda vso pravico. Samo potem ne smemo biti začudeni, če se znajdemo v težavah, kajti svet, v katerem živimo, se ravna po dejstvih in ne po besedah.